

Hazai kutatási tapasztalataink és nemzetközi kutatási együttműködéseinkből levonható megállapításaink szerint a magyar lakosság értékrendje és tényleges demográfiai magatartása között jelentős eltérés van. Míg a lakosság az értékek, vélemények szintjén határozottan tradicionális értékrendet képvisel, a család-, házasság- és gyermek-központúság a statisztikailag mérhető demográfiai magatartásban nem, vagy csak alig-alig jelenik meg. Nem ritkaság, hogy ezt a – Magyarországon határozottan egyedinek nevezhető – ellentmondást gyakran még társadalmi kérdésekkel, családpolitikával foglalkozó szakemberek is leegyszerűsítve kezelik, arra számítva, hogy bőkezűbb, nagyvonalúbb családpolitikai kedvezmények mellett az érintett generáció könnyűszerrel „visszaállna” egy régebbi időkre emlékeztető, hagyománykövető párválasztási, gyermekvállalási gyakorlatra. Ez a megközelítés azonban nem, vagy csak kevésbé számol a társadalom egészében érvényesülő érték-orientációk, a magatartási normák hatásai-
val és változásaival.

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetben készült korábbi adatfelvételeinkből, valamint „*A családi értékek és a demográfiai magatartások változása*” című, az OTKA által támogatott 2009. évi kérdőíves vizsgálat eredményeiből előállított idősorok módot adtak a magatartás időbeli változásának követésére. A kérdőíves vizsgálat 1500 18 és 50 év közötti férfiak és nők országos reprezentatív mintáján történt. Megfigyelhettük, hogy a közmegejtélés által kialakított értékek, attitűdök, normák némi késlekedéssel, *hosszabb távon* követik a tényleges, statisztikailag mérhető demográfiai trendeket.

Kutatásunk során a következő területekre összpontosítottunk:

- a párkapcsolat létesítését/megszűntetését érintő magatartási normák változásainak vizsgálatára,
- a gyermekszám-preferenciák alakulására,
- a nemi szerepmegosztásról, a családi élet és a munka összhangjáról alkotott vélemények változásaira, valamint
- figyelmünk kiterjedt annak vizsgálatára is, hogy miként ítéli meg a közvélemény az ország népesedési helyzetét, milyen lehetőségeket látnak az emberek a népességfogyás csökkentésére, illetve miként vélekednek a családpolitikai támogatásokról.

Kutatásunk első fázisában azoknak a demográfiai trendeknek az alakulását vettük számba, amelyek vonatkozásában felfogásunk szerint leginkább számolhattunk a közmegejtélés értékvilágának változásaival, így a párkapcsolatokkal, a gyermekvállalással, valamint a gyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatos trendek 1–2 évtizedes változásának adatso-
rait mutatjuk be.

Összefoglalva megállapítható, hogy a kutatásban vizsgált időszak egész tartamára a népesedési helyzet alakulását meghatározó paraméterek kedvezőtlen alakulása, folyamatos csökkenése volt jellemző. A házasságkötések számának évről-vére tapasztalható visszaesése és az élettársi kapcsolatot átmenetileg, vagy véglegesen választók számának növekedése mellett megemelkedett a tartós együttélést nem választók, látogató párkapcsolatban élők, illetve a szinglik aránya is. Termékenységi mutatóink tekintetében Európában az utolsó helyek egyi-

kén vagyunk és semmi jele nem mutatkozik a pozitív változásnak. Komoly aggodalomra ad okot a gyermekvállalási életkor kitolódása miatt még gyermektelen nők magas aránya, ami magában rejt a gyermektelenség elfogadásának és az esetleges tudatos gyermektelenség megjelenésének veszélyét. Az alacsony termékenységi mutatók részben a munkaerő-piaci problémákkal, a család és a kereső tevékenység összeegyeztetésének nehézségeivel magyarázhatók. Az alternatív foglalkoztatási formák (részmunkaidős foglalkoztatás, távmunka) igen korlátozott elterjedtsége, a gyermeket vállaló, a gyermekgondozási szabadságról visszatérő anyákkal szembeni gyakorlati diszkrimináció, valamint a bölcsődei férőhelyek számának elégtelensége nagy szerepet játszik a gyermekvállalási tervek realizálásának halogatásában illetve megghiúsulásában.

A házasságkötések számának Európa-szerte tapasztalt csökkenése korántsem jelenti ma még, hogy vége a házasság „aranykorának”. „*A házasság idejétmúlt életforma*” – megfogalmazású állítás elutasítása ma is jellemzője az európai gondolkodásnak: a Public Policy Acceptance (PPA) 2000. évi felmérése szerint 12 európai országban átlagosan 75% tiltakozott ez ellen. Magyarországon az így vélekedők aránya ezt meghaladta: a teljes lakosság 90%-a (az 50 év alattiaknak is 87%-a) vetette el.

Az empirikus adatok szintjén több olyan jellegzetességet tudunk megfigyelni, amelyben a tényleges demográfiai változásokkal együtt a közmegítélésben is változott a *házassági köteték* tradicionális szigorának az elfogadottsága. A közmegítélés alakulását csak az elmúlt 2 (esetenként 3) évtized időszakára vonatkozóan tudjuk adatokkal is alátámasztani, de más – történelmi, néprajzi, irodalmi – forrásokból, számos nemzetközi példából tudjuk, hogy a párkapcsolat kereteit szabályozó társadalmi konszenzus módosulásai jóval korábban megkezdődhetnek – együtt a strukturális demográfiai változásokkal. Megfigyelésünk szerint a közmegítélés kis késlekedéssel alkalmazkodik, „tolerálhatónak tartja” a változásokat, és ez megerősítést jelent, ösztönzően hat az egyéni szándékokra, tervekre, döntésekre nézve is, mivel a benne érintetteknek egyre kevésbé kell számolniuk a szűkebb-tágabb környezet rosszallásával, esetleges szankciójával. Adottság az, hogy a 20–25 évvel korábban készült lakossági adatfelvételeink éppenséggel ezek vizsgálatát állították előtérbe, így a 2009. évi vizsgálat is főképp ezekre a témákra koncentrált. Bennük korántsem a házasság mint intézmény, mint életforma elutasítása fejeződik ki, hanem a korábbi – történelmi időkre emlékeztető – a környezet által szigorúan megkövetelt magatartási normák, írott és íratlan erkölcsi törvények, szabályok lazításának igénye, a modernebb, individuális érték-orientációkkal gazdagodó életformához igazodás pártfogolása. A közmegítélés ilyen irányban történő módosulásai figyelhetőek meg az alábbiakban:

- Kisebbségi nézetté vált „*a házasság egy életre szóló kapcsolat*” követelménye, és természetessé, általánosan támogatottá a megromlott házasságok felbontásának gyakorlata.
- Fokozatosan szilárdult meg, és mára egyértelműen konszenzus alakult ki a *házasságkötés előtti együttélés* pártfogolásában. Az előzetes együttélés nélküli házasságkötés lassan szinte teljesen eltűnik a fiatal generáció normavilágából.

– Az elmúlt század utolsó évtizedében még erős többségi álláspont volt az a követelmény, hogy terhesség esetén a gyermek státusának „legalizálását” csakis a szülők törvényes kapcsolata biztosíthatja. A közmegítélés idővel jóval engedékenyebbé vált: ma az 50 év alatti férfiak és nők közel fele úgy foglal állást, hogy „nem különösebben”, vagy „egyáltalán nem” fontos a születés időpontjáig hivatalosan is megerősíteni, törvényessé tenni a szülők kapcsolatát. Egyáltalán, a gyermek helyzetének, státusának megítélésében nagyon jelentős, mondhatni, kardinális változások történtek/történnék. Közel két évtized alatt megfordult a vélemények iránya, mivel megduplázódott annak a felfogásnak az elterjedtsége, hogy „a gyermekeknek ma már mindegy, szüleik házások, vagy élettársak”. Ma az 50 év alattiak háromnegyede azonosul ezzel. Bár szinte teljes körű az a meggyőződés, hogy „egy gyermeknek mindkét szülőjére szüksége van”, elsőprő többség támogatja azt is, hogy „egy nőnek joga van egyedül is gyermeket vállalni”. Ez arra vall, hogy a közgondolkodás a gyermek helyzetének mérlegelésében olykor inkonzisztens. Mögötte annak hatása sejthető, hogy a társadalomban teljesen eltűnt a „törvénytelen gyermek” (sőt, az „elvált szülők gyermeke”) múlt század első felében még nagyon is elevenen élő, megbélyegző stigmája. Ám ezzel együtt a különböző, változékony, egyedi élethelyzetekből adódó praktikus-pragmatikus megoldások kihívásai többnyire nem, vagy csak áttételesen igazodnak szabályokhoz, és a közmegítélés részéről nem feltétlenül kíséri azokat helyeslés vagy rosszallás.

– Az úgynevezett postponement-jelenség alakulását észrevehető társadalmi támogatás övezi: az ideális házassági és gyermekvállalási kor követi a tényleges első házasságkötési- és első gyermekvállalási kor növekedését. Az ezredforduló idején, 2000-ben a halogatás fő okait legtöbbször materiális nehézségekben látták (lakáshiány, kevés jövedelem, munkavállalási nehézségek). Közel egy évtizeddel későbbre felerősödött az ún. posztmateriális (életmódbeli, érzelmi) okok szerepe is. Ez utóbbiak között kiemelkedik az az indoklás, amely szerint a fiatalok ma már nagyobb biztonsággal számíthatnak arra: a környezet, a közvélemény nem gördít akadályt egy másfajta életforma, az együttélés választása és a „komolyabb lépés”, a törvényes kapcsolat későbbre halasztása elé.

Kutatás-sorozatunk másik, nagyobb témakörként a *gyermekszám-preferenciák* időbeli változásának megfigyelését jelöltük meg. Ebben az vezérelt bennünket, hogy társadalmi kérdésekkel, családpolitikával foglalkozó szakembereket is visszatérően foglalkoztat egy kérdés. Mi az oka annak, hogy míg nemzetközi vizsgálatok tanúsága szerint a magyar társadalom gyermek-centrikus beállítottság szempontjából az európai országok között vezető helyet foglal el, a termékenységi mutatók alapján Magyarország az országok rangsora szerint az utolsó harmadban helyezkedik el. Az okokat azonban még a nemzetközi összehasonlításokat elemző demográfusok sem tisztázták egyértelműen. Erre egyelőre magunk sem tudunk hézagmentes magyarázatot adni. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a markánsan megjelenő magyarországi gyermek-centrikus attitűdök intenzitása a közvélekedésben ma már mérsékeltebb, mint 2–3 évtizeddel ezelőtt.

Ezt fejezi ki többek között a lakosság vélemény-változása a családok számára „jónak”, „megfelelőnek”, „ideálisnak” tartott gyermekek számáról, más szóval, az ún. „ideális gyermekszám-átlag” utóbbi időben tapasztalt lecsökkenése. A mutató értéke valamivel mindig meghaladja a tényleges termékenységet. 1974-ben még megközelítette a családonkénti 3 gyermeket, 2009-ben azonban – követve a 35 év során folyamatosan csökkenő termékenységet – már 2 gyermek alatt maradt (1,96). Legnagyobb változás a háromgyermekes párok helyzetének megítélésében következett be: két évtizeddel korábban az 50 év alatti korosztálynak még több mint 60%-a tartotta „jónak”, vagy „nagyon jónak”, ha a családban 3 gyermek nevelkedik, ám az így gondolkodók hányada 2009-re közel 20 százalékponttal lett kevesebb.

Aggodalomra okot adó fejlemény – bár erről idősorunk nincsen, mivel a kérdést aktualitás híján korábban nem, első ízben csak 2009-ben vizsgáltuk – a tudatos gyermektelenség megítélése. A 18–50 év közötti férfiak és nők körében – 53%-kal – azok vannak többségben, akik „tudomásul vehetőnek”, „elfogadhatónak” gondolják, ha egy fiatal pár élete folyamán egyáltalán nem kíván gyermeket, és csak 41%, amely ezt helytelennek, károsnak, vagy éppen szomorúnak tartja. Az értékrend módosulása ebben a vonatkozásban, úgy tűnik, nálunk is megkezdődött.

Az ezredfordulót követő évtized során (2000 és 2009 között) – szemben az ún. materiális életcélokkal (pl. jövedelem, lakás, biztonságnyújtás a családnak) – számottevően erősödött az ún. posztmateriális életcélok, értékek preferálása (pl. hobbi, egyéni célok, munkasiker, barátok). Úgy is fogalmazhatnánk: jelentősen kibővült azoknak a céloknak a palettája, amelyeket az individuális érték-orientációk erősödésének jeleként ma már a közvélekedés is természetesnek, tolerálhatónak, elfogadhatónak tart. Ezzel együtt nem kíséri rosszallás, elítélés azt sem, ha e célok elérése érdekében az abban érintett emberek korlátozzák gyermekeik számát: bármilyen típusú értékről, életcélról legyen is szó, 2009-ben ezeket átlagosan kevesebb gyermek mellett gondolták megvalósíthatónak, mint egy évtizeddel korábban. Különösen áll ez a 30 év alattiak, az érettségizettek, a nőtlen/hajadon családi állapotúak, a (még) gyermektelenek gondolkodásmódjára. Úgy tűnik tehát, mára konszenzus alakult ki abban, hogy az életcélok bővülő, az egyéni, individuális céloknak helyt adó kínálatából szinte kizárólag csak a gyermekszám mérséklése árán lehet szabadon válogatni. Ez komoly gondolati feszültséget okoz a családtervezésben – főképp családalapítás előtt, vagy annak éppen kezdeti stádiumában. A feszültséget az oldhatná, ha a családpolitika részéről határozott törekvés mutatkozna a fontosnak tartott életcélok és a gyermekvállalás, ezen belül főképp a munka és a család összehangolásának elősegítésére, amint erre ma már pozitív eredménnyel járó európai példákat is látunk.

Az összefüggést más oldalról közelítve kutatásunk harmadik fő témájaként igyekeztünk tüzetesebb vizsgálat tárgyává tenni *a nemi szerepmegosztásról, a családi élet és a munka összehangjáról* alkotott szemléletmód változásait. Azt a célt tűztük magunk elé, hogy megvizsgáljuk: milyen ma a 18–50 év közötti népesség „fogadókészsége” az olyan családpolitika

íránt, amely a nők kereső tevékenysége és a gyermekvállalás, a családi élet közötti összhang elősegítésére törekszik.

Az ezredforduló előtti időszakot felidéző, témánkhoz kapcsolódó kutatásaink szerint a magyar közgondolkodásban nemcsak a gyermek, a család értékét illetően, hanem a nemi szerepmegosztás kérdésében is régtől fogva alapvetően tradicionális szemléletmód volt az általános. A termékenység alakulásáról szóló statisztikai adatok több évtizedre visszamenően tükrözik, hogy e tradicionális értékek ellen ható hivatalos lépések, intézkedések mindig is kedvezőtlenül hatottak a gyermekvállalásra. (Ilyen helyzetet éltek át a családok a múlt század '50-es éveiben a kisgyermekes nők munkába kényszerítésénél, de később is, pl. a '90-es években hozott megszorító intézkedések hatására.) Más oldalról pozitív hatást értek el azok a kezdeményezések, amelyek mögött a közvélemény azt érezhette: a társadalom megbecsüli, preferálja a tradicionális családi értékeket, támogatja a gyermeknevelést. (Jó példa volt erre a gyés, majd a gyed bevezetése, vagy közvetlenül a rendszerváltozást követő néhány esztendő családpolitikája, amely egy ideig még meg tudta tartani a családi élethez nyújtott áldozatokat.)

A tradicionális beállítódás és életmód a modernizálódó életfeltételeknek megfelelően azóta természetesen sokat módosult. A rendkívül alacsony magyarországi foglalkoztatottság, a munkavállalási nehézségek, más oldalról – a megélhetési gondok mellett – a nők természetes igénye arra, hogy képzettségüknek, ambícióiknak megfelelően munkát végezhesenek, ma a családi élet, a gyermekvállalás és gyermeknevelés újfajta keretfeltételeinek megteremtését teszik szükségessé. Kérdés, hogy maga a közgondolkodás is elindult-e ebbe az irányba. Ha (még mindig) erősen él a hagyományos szerepmegosztás iránti nosztalgia (pl. annak erős pártfogolása, hogy „*a férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása*”, vagy „*a család, a gyermek megsínyli, ha keresőtevékenységet folytat az anya*”), az ellene szól a mai családpolitikai törekvéseknek, sőt magát a gyermekvállalási szándékokat is megingathatja, vagy késleltetheti. Ha azonban a közgondolkodás is elindul egy, a mai, korszerűbb követelményekhez igazodás irányába, akkor a gyermekvállalás szempontjából is optimális összhang teremthető meg a társadalmi célok és az egyének tervei, szándékai között. Bár az 1980-as, 1990-es évekhez képest az érték-orientációkban is megindult egy lassú modernizálódás, Magyarország még a 2000-ben készült európai összehasonlító vizsgálatunk szerint is kitűnt a tradicionális beállítódás, a tradicionális attitűdök egyedülállóan magas arányával. Az elmúlt, közel egy évtized során azonban mégis figyelemre méltó változásokat tapasztalhattunk. A 2009-ben folytatott vizsgálat ezeket három megközelítésből igyekezett követni. Azt tudakoltuk, hogy változott-e a közgondolkodás

- az anya kereső munkájának a családi életre gyakorolt hatását illetően,
- a nők önmegvalósítása szemszögéből vajon egyenértékűnek tartják-e a kereső munkát és a háziasszonyi státust, és
- egyenlőbb, egalitáriánusabb szerepmegosztást helyeselnek-e ma a partnerek (férj és feleség) között, mint korábban.

Elemzésünk eredményeként rá tudunk mutatni arra, hogy az ezredfordulót követő évtized során modernebb, munka-orientáltabb lett az értékrend, a szinte kizárólagos család- és gyermek-központúság némileg visszaszorult. Elfogadottabbá vált, hogy az anya kereső tevékenysége nem feltétlenül negatív hatású a gyermek fejlődésére, sőt a kétkeresős családmodell a család stabilitása, biztonsága szempontjából elengedhetetlen követelmény. A partnerek közötti szerepmegosztás témaköreiben ugyanakkor ma még erőteljes a hagyományos szemlélet továbbélése. Jelentős változás a vélemények homogénebbé válása is. A demográfiai jellemzők (gyermekszám, iskolázottság) szerint 2000-ben tapasztalt markáns különbségek lecsökkentek, vagy teljesen eltűntek, az álláspontok egységesebbé váltak. A homogenizálódás elsősorban a család és a munka összhangját érintő témakörökben mutatkozik. Úgy tűnik, a női munkavállalás ténye, a dolgozó anya státusa széleskörűen elfogadott, pozitívan támogatott a közgondolkodásban, és ez kedvező helyzetet teremt az állam által megfogalmazott családpolitikai és foglalkoztatás-politikai célkitűzések megvalósítása számára.

A foglalkoztatás-politikai célkitűzés, mint meghatározóan fontos feladat egyik legkiemeltebb területét egy „szűk keresztmetszet”, a kisgyermekes anyák munkavállalási lehetőségei és a gyermekek napközbeni ellátása, felügyelete között tapasztalható feszültség jelenti. A bölcsődei/óvodai ellátás állami, önkormányzati, vagy családi napközivel történő megoldásainak finansiális, szervezési és egyéb gyakorlati feladatai mellett a siker az érintettek „hozzáállásának” is függvénye. Kérdés, vajon a vizsgált korosztály (közte az érintettek, a kisgyermekesek csoportja) hogyan viszonyul ma a közgondolkodás évtizedek óta szinte normaként élő, kizárólagosan otthoni, családi környezetben teljesítendő anya-szerep követelményének feladásához, a hagyományos anya-szerep modernizálásához.

Kimutattuk, hogy a kisgyermekesek legalább három éves koráig tartó otthoni, anyai gondozása olyan elvárás, ami erőteljesen jelen van a magyar társadalomban, és ez az 1–2 évtizede végzett korábbi vizsgálatok eredményeihez képest nem mérséklődött. Okát részben a gyēs-gyed rendszer több évtizedes gyakorlatában találjuk, amit a család- és gyermek-centrikus közgondolkodás érzékelhetően magáévá tett. Emellett a gyermekellátó intézmények (főképp a bölcsődék) hiánya erősítette azt a szemléletmódot és gyakorlatot, hogy a szülők nem is bízzák szívesen másra hároméves kor alatti gyermekeiket.

Bebizonyosodott azonban, hogy a meglehetősen szigorúnak látszó elvárás nem társadalmilag megkövetelt (szankcionált) normaként, hanem inkább egyfajta eszményként, ideálként működik, amelyet a körülmények és lehetőségek felülírhatnak. A család anyagi helyzete, az anya egyéni munkavállalási ambíciói, a végezhető munka jellege és színhelye (részmunkaidő, otthon végezhető munka, pl. távmunka) olyan körülmények, amelyeket mérlegelve többségbe kerülnek azok, akik nem utasítják el az anyák három év előtti munkába állását.

A kutatás azt valószínűsíti, hogy a keretfeltételek (alapvetően a gyermekintézmények különböző formái és a rugalmas munkalehetőségek) az érintett szülőknek nemcsak objektív, anyagi helyzetét javítják, hanem közelítenek a nemi szerepmegosztással összefüggő mai, modernizálódó igényekhez is. Ennek hatása a közgondolkodásra nézve is kedvező lehet. A köz-

vélemény elfogadóbbá válhat a fiatal anyák sokszínűbb szerepe iránt. Így ennek a – ma még érzékelhető – „társadalmi nyomásnak” a mérséklődése könnyebbé teheti a szülői, családi döntéseket a fiatal párok életének ebben a kiemelten fontos szakaszában.

A közgondolkodás szerint helyeselt, „jónak tartott” nemi szerepmegosztás jellegzetességeivel foglalkozó kutatások főképpen a nők, az anyák helyzetének, szerepének értékelése szempontjából vizsgálódnak, minthogy a családi életben ma is erősen érvényesülő hagyományos normák, elvárások is meghatározó módon az anya-szerephez kötődnek. Annak beható vizsgálata, hogy *milyen családi szerepeket vár el a közvélemény a férfiaktól* – legalábbis a hazai kutatásokban – meglehetősen elhanyagolt terület. Ezért is gondoljuk újszerűnek e téma beemelését a családi értékek alakulásával foglalkozó kutatások sorába. Arra számítunk, hogy a mostani, 2009-ben készült vizsgálat lesz az, amely – az előzőekben bemutatott témakörök-höz hasonlóan – egy, a férfi-szerepekről formálódó vélemény-változásokat időben követő sorozat elindítóját jelentheti.

Ezúttal a következő kérdéseket állítottuk középpontba:

- vajon a mai közgondolkodás inkább a jövedelemszerzést várja-e el a férfiaktól, vagy pedig inkább azt, hogy aktívan vegyenek részt a család életében;
- miként vélekednek az emberek arról, hogy a gyermek mennyire fontos a férfiak életében, végül
- milyen elvárások élnek ma az apa-szerep egyes vonásaira vonatkozóan, a funkciók, feladatok tekintetében milyen preferenciák vannak.

Az elemzések szerint a mai 18–50 év közöttiek szemléletmódjában kettős, a *hagyományos kenyérkereső* és a *gyermeknevelésben aktívan résztvevő* szerepek egyidejű betöltését hangsúlyozó elvárás-rendszer fogalmazódik meg. Érdekesség, hogy az alacsony iskolai végzettségű emberek inkább a kenyérkereső, a magasabb végzettségűek inkább a családcentrikus férfi-ideált részesítik előnyben. A „modern-tradicionális” ellentétpár metszetében vizsgálódva heterogén hozzáállás jellemző – kisebbségben maradnak azok, akik a férfi-szerepeket illetően egyértelműen, kizárólagosan modern (vagy ugyanígy tradicionális) álláspontot vallanak magukénak. Összességében azonban a mérleg mégis a hagyományos követelmények továbbélése felé billen: a kérdezett minta mintegy fele nem tartja lényegesnek, hogy az apák aktívan részt vállaljanak a gyermeknevelés feladataiban.

Az eredmények egybecsengenek a *helyeselt családi szerepmegosztásról* folytatott vizsgálatunk tapasztalatával. A partnerek közötti munkamegosztás leginkább karakterisztikus attitűdjét illetően („*kenyérkereső férj – családdal, gyermekkel foglalkozó feleség*”) a hagyományos gondolkodás nem sokat változott az ezredforduló óta, a hagyományos kenyérkereső férfi/apa képe mélyen beívódott a magyar társadalomba.

A projekt záró akkordjaként népesedési családpolitikai kérdésekkel kapcsolatos közvélemény-kutatást végeztünk. A kérdőív összeállítása során a közgondolkodás olyan elemeit ragadtuk meg, amelyek régóta és nagy valószínűséggel még hosszú ideig foglalkoztatják a lakosságot. Ilyen témakör a népességfogyás miatti aggodalom mértéke, továbbá a Magyaror-

szágon határozottan érvényesülő pronatalista értékrend két jellegzetes típusa, az ún. „nemzeti pronatalista” és a „pragmatikus pronatalista” szemléletmód megkülönböztetése, azok társadalmi hatókörének jellemzése. A népesedéspolitika mai gyakorlata számára is irányadók lehetnek továbbá azok az adatok, amelyek a családtámogatási formák ismertségéről számolnak be. Ezek a „hagyományosnak” számító támogatások ugyanis napjainkban, vagyis a 2010-ben megalakult új kormány első évében is érvényben vannak.

A kutatás eredményei alapján egyértelműen megállapítható, hogy a tényleges népesedési magatartás és a társadalmi értékrend közötti feszültség nem oldódik fel a demográfiai magatartás - népesedési szempontból pozitív irányú – változása és a tradicionális értékrendnek megfelelő házasodási, gyermekvállalási gyakorlathoz való visszatérés révén. Az tűnik valószínűnek, hogy inkább az értékek változására, a tradicionális értékrend visszaszorulására lehet számítani.

A házasságkötés versus élettársi kapcsolat terén már a múltra vonatkozóan is jól igazolható az értékrend és a demográfiai magatartás kölcsönhatása. Az élettársi együttélések terjedése megváltoztatta a korábban elítélő, elutasító társadalmi vélekedést és napjainkra ezen párkapcsolati formát választó férfiak és nők már maguk mellett érezhetik a társadalom túlnyomó többségének elfogadását, támogatását. A szűkebb és a tágabb környezet pozitív véleménye ösztönzőleg hat az élettársi együttélést különböző okok miatt átmeneti vagy végleges életformaként preferálók döntéseire és ez a tény a házasság nélküli együttélések számának további emelkedését eredményezi. Igaz, hogy az értékek szintjén a házasság még mindig a legnépszerűbb együttélési forma, de nem hagyható figyelmen kívül a házasságkötések számának csökkenésével párhuzamosan kimutatható visszaesés a házasság intézményének pozitív megítélési arányaiban sem.

Még inkább negatív, demográfiai szempontból még tragikusabb az a kép, amely a gyermekvállalási magatartás területén a jövőre nézve előrejelezhető. Az a tény, hogy ma Magyarországon a 30 éves nők csaknem fele, a 30–34 éves korcsoportba tartozók több mint egyharmada még gyermektelen, előre vetíti a véglegesen gyermek nélkül maradó párok, nők - a jelenlegi mintegy 10%-nál - számottevően magasabb arányát. Az értékek terén a kutatás során azt tapasztaltuk, hogy a többség (53%) tudomásul veszi, illetve elfogadja, ha egy pár egyáltalában nem kíván gyermeket és csak 41% tartja ezt a magatartást, döntést helytelennek, károsnak vagy szomorúnak. A társadalmi közvélemény úgy tűnik kezdi elfogadni a tudatos gyermektelenséget, amely tudatos gyermektelenség a családtervek szintjén még nem, vagy alig kitapinthatóan létezik. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a gyermekvállalást halogató magatartásuk miatt végül gyermektelenné váló nők megemelkedő aránya és a gyermektelenséget

elfogadó közvélemény jelenléte együttesen – már a közeljövőben – a tudatos gyermektelenség megjelenését fogja eredményezni. A korábbi évek alacsony születésszámainak következtében a szülőképes korban lévő nők aránya következő években folyamatosan csökken, ami változatlan reprodukciós magatartás mellett önmagában is a születések számának további visszaesését eredményezi. A korösszetétel változásából adódó kedvezőtlen hatás párosulva az eleinte nem tudatos, majd tudatossá váló gyermektelenséggel, egy olyan népességcsökkenési spirált indíthat be, amely ország demográfiai krízishelyzetéből történő kilábalását teljesen reménytelenné, kilátástalanná teszi.

A kutatási eredmények tehát arra világítanak rá, hogy legfontosabb családpolitikai feladat a növekvő gyermektelenség megállítása, a gyermeket még tervező, akaró, de végül gyermektelenül maradó nők arányának csökkentése. Értékrendi szempontból erre még fenn áll a lehetőség, mert a közvélemény jelenleg csak általánosságban, társadalmi szinten vált toleránsabbá a gyermeket nem vállaló párokkal kapcsolatban, de ez a vélemény egyéni szinten, a gyermekszámtervek vonatkozásában még nem kimutatható. Abban az esetben azonban, ha már egyéni szinten is beépül az értékrendbe a gyermekvállalás tudatos elutasítása, a nemzetközi tapasztalatok alapján nagy biztonsággal állítható, hogy az értékváltozás visszafordítása még nagy anyagi erőfeszítések árán sem valósítható meg.

A kutatásban részt vettek:

Pongrácz Tiborné

S. Molnár Edit

Blaskó Zsuzsa

Spéder Zsolt

Kapitány Balázs

Murinkó Lívია

A kutatás eredményei „A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai” című kötetben jelentek meg. Kutatási Jelentések 91. KSH-NKI 2011 173 pp.